
Solymár József

A MEGVÉNÜLT FALU

Elő/JAJ/szó

Ígérem, nem fogom végignyavalyogni ezt a könyvet. Sok rejtőző szépséget szeretnék feltárni. Sem a bemutatásra kerülő falu, sem a magam humoráról nem akarok lemondani. Ám úgy érzem, illik a bevezetőben őszintén elmondani, hogy főleg az utóbbi időkben fájó szívvel, szorongva figyelem az otthoni állapotokat.

*

Lehetne talán hét vagy nyolc esztendő, amikor az 1930-as évek derekán a Pesti Hírlapban végigböngésztem egy kis, színesen megírt nekrológot, amelynek az volt a címe: Meghalt az utolsó bohém. Bizony, nagyon elkeseredtem, hogy én ezt az utolsó bohémot nem ismerhettem. Azóta vajon hány utolsó bohém ment el, hányat búcsúztattak, s rá kellett jönnöm, hogy minden utolsó bohém sírjánál legalább két-három még utolsóbb bohém szomorkodik.

Ez onnan jutott eszembe, hogy ha majd engem elföldelnek Mátraballán, vagy szétszórják hamvaimat a Diákhegy tetején (ahonnan igazán gyönyörű a kilátás), s netán valakinek kedve támadna nekrológot írni, némi joggal közölheti, hogy eltávozott az utolsó vagy az egyik utolsó falukutató.

Ez nem azért lesz majd igaz, mintha nem akadnának olyan utódok, akik késztetést éreznének környezetük leírására. A gond abból adódik – ha így haladunk szélvész sebességgel a jelenleg tapasztalt változások felé –, hogy belátható időn belül a mi kies országocskánkban nem lesz már igazi falu, legfeljebb kislétszámú vidéki település. Elveszett vagy elhalványult karakterrel.

Ha valamerre sztráda épül vagy zöldmezős beruházást valósítanak meg, ez jó alkalom, de egyben utolsó alkalom a leletmentésre. Ilyen célzatú ügyeskedésemet nagymértékben megkönnyítette, hogy a kallódó, pusztuló emlékek összegyűjtésének szükségességét nem csak én éreztem kötelező feladatnak, de osztottak ebben a felismerésben hajdani pajtásaim, a kis falu idősebb lakói is.

*

Ifjú koromban, amikor még emlegették a „lateiner polgár”-t, amikor még az úri társaságba való bejutás feltétele volt a latinos műveltség (az iskolában az

---

algebrát pedig görögpótlóként emlegették), szinte minden héten leírta valaki a bölcsességet: „habent sua fata libelli”. Nem erőlködve a műfordítással, ez annyit jelent, hogy a könyveknek megvan a maguk sorsa.

Ámbátor nyolc évig tanultam latint a mezőkövesdi királyi katolikus Szent László Gimnáziumban, amelyből a Rákosi korszakban már csak I. László gimnázium lett, titkos esküt tettem, hogy én ezt a „habent suát” soha a betyár életben le nem írom. Az efféle esküvések azonban csak arra valók, hogy alkalmas pillanatban megszegje őket az ember. Főleg akkor, ha van hozzátennivalója.

A könyvek sorsa ugyanis nem akkor kezdődik, amikor az auktor az elkészült mű végére odateszi a pontot, vagy nagy dölyfösen odaírja, hogy vége. Sokkal inkább akkor, amikor a szerencsétlen szerző megszületik.

Ki gondolta volna, hogy amikor 1929. március 19-én, József napkor megszületett a tokajhegyalji Tályán szolgáló forgalmista második gyermeke, a már nem fiatal, az első világháború poklát is megjárt vasutast alig néhány hónap múltán kinevezik Mátraballára állomásfőnöknek. Így a babát pólyában viszik át a palócfalu vasútállomásának szép nagy, háromszobás emeleti lakásába.

A szociográfiai anyaggyűjtés előbb öntudatlanul, aztán – mint később kiderül – tudatosan, immár csaknem hét évtizede tart.

Később majd részletesen mesélek erről, egyelőre higgyék el becsületszóra: talán még tizennégy éves sem voltam, amikor bátyám famulusaként papírral, ceruzával (hol volt még akkor a magnetofon?!) elkezdtek a feljegyzéseket.

Először természetesen csak múlt emlékei izgattak: a mesék, a tréfák, a népdalok. Ám nagyon hamar észre kellettennem, hogy hozzáértőbb és felkészültebb kutatók nagy munkát végeztek ezen a területen. Van azonban, amit én jobban tudhatok: és ez a változás, amit megélhettem és közelről láthattam.

1950-ben *Vízmosásban* című kisregényemmel, az akkor nagy rangot adó József Attila irodalmi pályázat egyik díjazottja voltam, és jókorákat belenyilatkoztam a lapokba. A történet természetesen mátraballai környezetben játszódik, és a második világháború utolsó heteit dolgozza fel. A leventék elhurcolása a fő motívum. Király István, a zsűri elnöke megígérte, hogy az általa szerkesztett Csillag című folyóiratban közzéteszi az írást, de aztán töredelmesen bevallotta, hogy elhagyta. Még ugyanebben az esztendőben nekiláttam a szociográfiai munkálkodásnak. Ortutay Gyula nagyon megdicsérte igyekezetemet, de a megjelenést nem tudta támogatni, mert még termelőszövetkezeti tag sem volt a faluban.

Aztán rendre-sorra írtam a rövid regényeket és novellákat ballai tapasztalataim alapján, amelyek Csanády Imre Kossuth-díjas kitűnő költőnk jóvoltából a Magvető Kiadónál jelentek meg.

Most, visszatekintve ezekre az időkre, nem érzek büszkeséget, inkább szégyellem magam. Úgy viselkedtem, mintha földbirtokos lennék, mintha ezzel a megöröklött „dús vadon”-nal senkinek, soha nem kellene elszámolnom. Leírtam olyan friss élményeket, amelyeket akkor még nem illett volna elmondanom. Például a *Bélyeg alatt* című regénykémben elmeséltem, hogy a hűtlen asszonyok katonának bevonult ifjú szerelmeik a bélyeg négy sarkának óvatos leragasztásával küldtek szerelmi üzenetet. Az egyik leleplezett menyecske rám is olvasta hajdanán, hogy miért a más csúfságának örvekedek. Meg kellett öregedni ahhoz, hogy óvatosabb legyek. Óvatosabb és rejtőzködőbb. Ma már tudom, hogy a szereplők kihalhatnak, de van gyerekek, unokájuk, s az ő érzékenységükkel is számolni kell.

A szociográfia írója tehát nincs könnyű helyzetben. Akkor sincs, ha filmet csinál, majd vissza akar menni a falujába. Ne várja, hogy szívesen fogadják.

*

Érdekes lenne egy olyan felmérést készíteni, hogy a falukutató írók közül hányan voltak paraszti származásúak, és hányan, akik a nép mellől jöttek. Szülőjük tanító, falusi orvos, netán kereskedő volt. Úgy vélem, az eredmény meglepetéssel szolgálna.

Soha nem titkoltam, hogy apám állomásfőnök volt, s hogy a szolgálati lakás emeleti ablakából néztem mozgósításkor a bevonulók búcsúztatását, a síró, zokogó tömeget. Külön szólni akarok az „intelligenciáról”, a falu nadrágos embereiről, no meg a reverendásokról. Hiszen élményeim egy része ide kötődik.

Ám, ha valakinek minden pajtása parasztyerek, akkor óhatatlanul kialakul a „kettős látása”: egyszerre kívülről és belülről, ami szerencsés esetben fogékonyabbá teheti az élmények rögzítésére. Ebből egyébként egy olyan „eltévelyedés” is adódott, amit nem szégyellek bevallani.

A falu, amikor eszméltem, olyan mély nyomorban élt, hogy ahhoz képest minden változásnak csak örülni lehetett. Máig csak azt mondhatom, hogy az a bizonyos Horthy-korszak, amely után egyesek sóhajtoznak, Mátraballa számára semmi jót nem hozott. Utáltuk a németeket, féltünk az oroszoktól, s mint kiderült, nem is ok nélkül. Aztán jött egy rövid időszak, amikor a központi hatalom összeomlott. Ennek tapasztalatait mind a mai napig nem dolgozták fel igazán, hiszen soha nincs olyan központi hatalom, amelyik örülne annak: a kis közösségek vígan élnek a gondoskodó állam nélkül.

Az első suta, ügyetlen koalícióról is inkább kellemes élményeink vannak. Rákosit utálta a családom, és később a falu is, de a legszegényebbek, akik

---

semmit sem veszthettek (márpedig ilyenek sokan voltak), a környék iparosításával, a nógrádi bányák fejlesztésével jó munkahelyhez jutottak. Lényegében ekkor alakult ki az a munkamegosztás, hogy az „ember” dolgozott valahol, az asszony pedig a földet művelte.

A Kádár-korszakban, amikor a népet újra behajtották a közösbe, fennmaradt és megerősödött ez az állapot. Mivel a falu egyik legokosabb és – ha úgy tetszik – „legdörzsöltebb” gazdagyereke, Albertus Imre lett a termelőszövetkezet elnöke, az alakulás fájdalmai után a közös gazdaság igazából jól funkcionált.

Úgy tűnt, az újabb rendszerváltást is túléli a falu, minden fájdalmas zökkenő nélkül.

Egy gyermekkoromban olvasott álmoskönyvben a következő megfejtés szerepelt: ha sötétben pofon vágnak – meglepetés. Hát valahogy így jártam én is.

*

Mostanában leginkább a hányatott sorsú, nehéz vagy éppen kegyetlen körülmények között növekvő gyermekekkel kapcsolatban használják a bevált kifejezést: hátrányos helyzetű, netán többszörösen hátrányos helyzetű. Úgy vélem, ezt egy népcsoportra, kisebb régióra, netán egy-egy falura is vonatkoztathatjuk.

Már közvetlenül a megjelenése után megvettem Manga János *Palócföld* című munkáját, de csak húsz esztendő múltán, a napokban olvastam el. Jellemző, hogy a kiváló kutató életében csak nagy kinnal, keveset publikálhatott, s ez a munkája csak halála után jelent meg. A lektorálás, az utószó megírása Bakó Ferencre, az egri Dobó István Múzeum igazgatójára maradt, és ma már sajnos ő sincs közöttünk.

A könyv első fejezetének címe: Mit írtak a palócokról?, a végén pedig – ahogyan egy jó tudományos munkához illik – a felhasznált irodalom jegyzéke található. Manga könyvének első sorai a következők: „Több, mint háromszáz esztendeje annak, hogy – eddigi ismereteink szerint – egy bizonyos vidéken élő, bizonyos népcsoporthoz tartozónak tudott embereket először palóc jelzővel illettek. 1656-ból való az a számadáskönyv, amelyben a nagykőrösi nótárius a következőket jegyezte fel: ’Tíz pár gyöngyhátas késeket vettem palóczoktul.’”

Talán jelképesnek is tekinthetjük, hogy mindmáig nem sikerült hitelt érdemlően kinyomozni sem a palóc nép származását, sem a palóc név eredetét. Ahhoz képest, hogy milyen nagy területen élő és tekintélyes létszámú népcsoportról van szó, bizony csekély számúnak mondhatjuk az e témában megjelent publikációkat is. Főleg, ha a Székelyföld, s annak népéről szóló gyűjtésekhez hasonlítjuk. Úgy vélem, még ennyi sem lenne, ha Mikszáth a

---

Jó palócok-kal, a Tót atyafiak testvérkönyvével valamelyest fel nem piszkálja a közfigyelmet.

A palócföldet annakidején keresztül szelte a trianoni határ. Az ide tartozók körülbelül egyharmada csehszlovák, majd szlovák állampolgár lett, s elviselte mindazokat az üldöztetéseket, ami ebből következett. A határ két oldalára került palócok között a kapcsolatfelvétel sokszor majdnem lehetetlen, máskor nagyon nehéz volt, s az összetartozás tudata csak most, az utolsó évtizedben kezd igazán erősödni.

Manga könyvében a palóc területről az 1880-beli állapotok szerint találhatunk egy térképet. Ebből kiderül, hogy a nagyobb városok úgy helyezkednek el a palóclakta népesség határán, mintha egy rossz céllövő lőtte volna körül a tábla feketéjét. Kilóg ebből Balassagyarmat, Losoncz, Rimaszombat, Ózd, Eger, Pásztó. Egyetlen nagyobb hely van középen, Salgótarján, de erről meg tudhatjuk, hogy az ipar és a bányászat fejlesztésének következtében nagyon sok más vidéki és külföldi munkást telepítettek be. Ma már az említett helységek közül több is vállalja a palóc tradíciók ápolását, de azért erős és sikeres központ nem alakult ki. Akadályozza ezt nem csak az országhatár, de a megyerendszer is, hiszen Nógrádban, Hevesben és Borsodban elosztva él a palóc lakosság.

Vegyük most szemügyre a Heves megyei helyzetet. Eger történelmi tradíciói, kulturális eredményei alapján joggal büszke, rátarti, ha úgy tetszik dőlyfős város. Úgy tesz, mintha csak szívességből lenne megyeszékhely.

Gyöngyös és Hatvan versengni próbál vele, nem is eredménytelenül. Ráadásul az ide kötődő kis régiók is figyelemreméltó értékeket kínálnak, hiszen felfelé ott van Szilvásvárak környéke, a Bükk gyönyörű vidéke, Dél-Kelet felé pedig a Tisza-part. Nagyhírű az egri, a Mátra déli oldalán lévő borvidék, de a Kékes, a Galyatető, Mátrafüred környéke is megkülönböztetett figyelmet érdemel.

Pétervására hajdan az egyik olyan járási székhely volt, amelynek nem volt vasútja. Szegény palóc nép lakott errefelé, s az Egerben székelő urak joggal úgy érezhették, hogy ez a környék csak a gondjainkat szaporítja. Talán nem tűnik alaptalan vádaskodásnak, ha azt mondjuk: ebből a szemléletből máig maradt valami. Mátraballa, egy kőhajításnyira Nógrád megye határától, kicsit elfelejtettnek, magárahagyottnak érzi népét.

*

Sok oka volna tehát annak, hogy a Mátra zugában ez a falu sorvadjon, pusztuljon.

Én, mivel szüleim a temetőbe költöztek, és mint író is két sikertelen évtizedet éltem meg, hosszabb kihagyás után tértem újra haza. Nem szégyellem

---

bevallani, hogy valószínűleg azt láttam, amit látni szerettem volna: túl vannak a nehezén. Optimista tudósítás egy palóc faluról címmel 1998. Augusztus 15-én örvendező riportban számoltam be tapasztalataimról: „...A rendszerváltás után, ha nagy néha módom volt kedves ballai ismerőseimmel találkozni, szorongva kérdeztem: vajon a falum népe hogy vészeli át a változásokat? Most módom volt három napot otthon tölteni.

Bevallom, sokkal rosszabbra számítottam, mint amit tapasztaltam. Ez a falu majdnem annyira a világ végén van, mint a közeli Ózd környéke. Sztráda ide nem vezet, ha az ember Budapestről elindul, egyre keskenyebb, egyre rosszabb utakra kell áttérnie. De Mátraballán szinte nyoma sincs a munkanélküliségnek.”

„...A ballaiak soha, egy percig sem nyugodtak bele abba, hogy róluk az állam bácsi gondoskodik. Ahogyan az ősök, a mai javakorabeliek is megszokták, hogy ha jó lehetőség kínálkozik rá, akár hét határon is túl kell menni azért, hogy alkalmas, jól fizető munkát találhassanak. Egyik beszélgetőtársam elmondta, hogy hegesztőként két esztendő dolgozott a Német Szövetségi Köztársaságban. De nemcsak Nyugatra, hanem Kelet felé is nekilődött, s Tengerben egy amerikai cég alkalmazásában hegesztette a csöveket.”

„...Mostanában sokszor hallom, hogy a külföldi tőke nem megy oda, ahová nem vezet sztráda. Hát ide, a Mátra zugába sem a legkorszerűbb utakon lehet eljutni. Mégis ide talált egy német cég, amely kórházi gördülő ágyakat és járókereteket szerel össze.

A falunak olyan három hálószobás, társalgós, konyhás, fürdőszobás vendégháza is van, amelyben a vendégkönyv tanúsága szerint egyetemi tanártól az óvodások csoportjáig nagyon sokan jól érezték már magukat. Az ebédet a szemben lévő napköziből hozzák...”

„...Nem fejtettem meg azonban eddig, mitől van az, hogy ez a falu, ez a tájék, miért jutott úgy át a rendszerváltás keserves kínjain, hogy tulajdonképp egyetlen család sem jutott katasztrofális helyzetbe? Miért van az, hogy Mátraballán alig vannak munkanélküliek (ha jól tudom, jelenleg öten), miért csak az idős emberek maradnak ki az általános igyekezetből? A szorgalom és az igyekezet mellett ennek van egy másik oka is. Az, hogy a falu műveltségi szintje, úgy vélem, jóval meghaladja az országos átlagot. Már a középgenerációban is alig-alig találhatunk olyanokat, akik legalább ne érettségiztek volna, vagy ne váltak volna szakmunkásokká.

*

Igaz, a falunak nincs saját papja, nincsen orvosa, az általános iskola felső tagozatát is eltelepítették, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne

---

olyan művelt, szélesebb látókörű, és a változásokra felkészült komoly lakossági rétege, amely képes volt és képes lesz megbirkózni az új kihívásokkal.

A falu népe most – talán szerencsére – csak igen mérsékelten, választások idején politizál. Voltam olyan famíliánál, ahol az asszony a családi tradíciókra hivatkozva a szocialista pártra, férje ura pedig – azt gondolván, jó, ha gazdagabb a paletta – a MIÉP-re, a gyerek pedig a Fideszre szavazott. Én ebből semmi konfliktus nem adódott.

Béke van tehát és viszonylagos jólét Mátraballán. Talán joggal remélhető, hogy innen tovább már egyenes lesz az út.”

*

A riportból idézett mondatokat még sok hiteles megfigyeléssel és ténnyel támaszthatom alá.

A falu képe olyan szép és rendezett, mintha Svájcban vagy Felső-Ausztriában járnánk. Tiszta utak, szép házak, befüvesített udvarok. Mindennütt vezetékes gáz, működő és naponta használt fürdőszobák.

A megyei telefonkönyv tanúsága szerint a községben több mint háromszáz készülék van. (Ha arra gondol az ember, hogy nem is olyan régen hányan haltak meg csak azért, mert nem sikerült időben értesíteni az orvost!) A községben harminchat vállalkozó működik. (A riportban említett mellett egy nagydarab „bajor palóc” a vasúti raktárban csinálja a golfkocsikat. (Egy helybeli születésű ifjú ember (kinek családjáról később szó lesz) raklapokat gyárt, egyebek közt a jászberényi hűtőgépek alá. És van két varroda is meg művelődési ház, szabadidő park. A falusi könyvtárban hatezer kötet. A község lakóinak egyharmada jár a könyvtárba. Nyugdíjas klub. A friss nyugdíjasoknak éneklő és színjátszó együttes.

A rendőrök szerint ilyen tisztességes falu nincs talán az országban sehol. Biztonság és derű, senki nem nyomorog. Mi kellene még?

*

Nem hazudtam! Nem hazudtam!

Mindez, amit elmondtam, így igaz. Csak valamiért nem akartam észrevenni, tudomásul venni a keserves igazságot.

Talán, mert a Magyar Távirati Iroda mezőgazdasági rovatának munkatársaként Budapesten én vettem először kézbe azt a szűkszavú jelentést, hogy Gyűrűfű, a kicsiny dunántúli község kihalt, kiürült, elköltözött onnan az utolsó lakó. Aztán főnökeim, ki tudja hova telefonáltak, amíg végül ez az „információ” napvilágot kaphatott.

Igen, valóban a falu vezetői többször elmondták, hogy a fénykorában ezerkétszáz lakosú község lélekszáma hétszázötvenre zsugorodott. De miért kell nekünk mindjárt nemzethalálról vagy faluhalálról beszélni? Most még tízmillióan vagyunk, de ez a szám lehet, hogy húsz év múlva hét és fél millióra apad. Annyian leszünk vagy pontosabban szólva (egy hetven éves ember szájából jobban hangzik) annyian lesznek.

Nyugtassuk magunkat, nem is olyan drámai ez a csökkenés. Ha nem lesznek munkanélküliek, ha mindenki jól él, majd csak eszükbe jut, hogy újra érdemes lenne szaporodni. Az én Mátraballa falum is megélt már egyet-mást. A hősi emlékmű márványtáblájának tanúsága szerint az első világháborúban huszonötven, a másodikban huszonegyen veszttek oda. Kanadában ebben az évszázadban százötvenen kerestek munkát, akiknek egyharmada kint maradt. Közülük voltak, akik kivitették a családot, mások ittfelejtették, és odakint újra nőültek. A második Világháború után jónéhányan költöztek át Budaörsre és a Tolna megyei sváb házakba. Az utóbbi évtizedek munkavállalási lehetőségei szintén elősegítették az elvándorlást. Nem kell tehát hamar feljajdulni, drámaira venni a figurát.

Ám, amikor otthon voltam, túlságosan gyakran harangoztak. Igaz, ma már nem háztól temetnek, odakint Úrhegyen megfelelő módon tudják tárolni az elhunytat. Ám mégis furcsa, hogy ebben az esztendőben (1999-ben) június elejéig tizenegy temetés és csak egy keresztelő volt a faluban. Igaz, még egy állapotos asszonyt is számon tartanak.

A falu lakóinak kor szerinti összetétele: immár 60 százalék a nyugdíjas, és ennek a fele túlhaladta a hatvanötödik évet. Ha bekövetkezik az a bizonyos nagy jólét, kinek fog itt gyermeke születni?

Még kiskamasz voltam, amikor a háború előtt Roger Martin Dugard-nak nem csak a Thibault család-ját olvastuk, hanem A vén Európá-ját is. Ki hitte volna akkor, hogy ezzel a gonddal nekünk is szembe kell nézni?

Csak mostanában tudtam meg, hogy ebben a szépen ápolt, jó külsejű faluban hatvan ház áll üresen. Az igazi döbbenetet azonban nem is ez jelentette számomra, hanem az a többek által megerősített közlés, hogy Mátraballán jelenleg huszonegy vagy harminckettő (attól függ, hogy miként számoljuk) agglegény, nőülni nem igazán akaró öreg legény él. És nehogy azt higgyék, hogy ezek afféle lumpenek. Akad köztük olyan is, aki többet iszik a kelletténél, de nem ez a jellemző. Van köztük nem egy mérnök, a többségük középiskolát végzett, és szinte kivétel nélkül valamennyiüknek van rendes munkahelyük. Ha valami közös jellemzőjük van: többnyire egy-ke gyerekek, akik megszokták a szülői gondoskodást. Vannak közülük, akik számára már régesrég elkészült az önálló ház, ahová a választott asszonnyal

beköltözhettek volna, de maradtak az öregjeikkel, vagy csak hálni járnak a saját, üres otthonukba.

Régi ismerőseim közül többekkel beszélgettem róluk, és fenekedtem: felkeresem valamelyiküket, s megpróbálok többet megtudni erről a furcsa csapatról. Ez annál is inkább indokolt lett volna, mert – ahogy hallottam – ezek a magányos öreg fiúk nem nagy kárt tesznek a lányokban, menyecskékben. Vajon hogy élnek, mi vezérli őket, mit gondolnak a jövőről? Ám egy ilyen akcióról mindenki lebeszél. Mert Mátraballán jobban tisztelik a személyiségi jogokat, mint azok az országos politikusok, akik ezt naponta hangoztatják.

Az öregek halnak, a fiatalok nem akarnak családot alapítani. A kamaszgyerekek pedig – mint azt egy könyvtárban tartott beszélgetésünk igazolta – mennének, rohannának akármerre, mert nem szeretnék a faluban élni.

Itt vannak a szép házak, a valóban minden korszerű eszközzel felszerelt otthonok, adott egy olyan közlekedés, amivel nem gond elérni a környező városokat, ha éppen ott akarnak munkát vállalni. A falu már régesrég nem az a zárt közösség, amelyben „megszólnák”, tönkretennék azokat, akik nem tartják be az ősi törvényt.

Akkor honnan ez a mehetnék? És a középkorú férfiaknál mi táplálja az önpusztító tartózkodást? Nem fejezem be úgy ezt a könyvet, hogy ki ne nyomozzam...

Utóirat: A három évvel ezelőtt megírt előszó mögül máig hiányzik a könyv. De vajon hiányzik-e valakinek?

Radics Szilveszter: A somlyói híd
linó, 2002.